

McGovern vidi poteškoću kako definirati marksizam. Iz stava jugoslavenskih marksista može se zaključiti da postoji — barem teoretski — i humanistički marksizam, kojemu je i ishodište i cilj čovjek i njegova emancipacija, tj. oslobođenje od svih društvenih sila koje ga otuđuju i od drugih ljudi i od realizacije svojih mogućnosti. U stavovima N. Bancroft emancipacija nije toliko važna kao ideološki sustav u koji ulazi dijalektički materijalizam i ateizam. Srž takva shvaćanja marksizma jest sistem iznad svega, pa i iznad čovjeka. Često se čuje aksiom: za jedinstvo akcije potrebno je i jedinstvo teorije odnosno ideologije. A trebalo bi postaviti princip: i Čovjek i Sustav, čovječiji sustav, blizak čovjeku, koji čovjek prihvaća kao svoj, u kojem bi stvaralački djelovao.

Moglo bi se možda reći, sto se nas tiče, neka Amerikanka za koju nismo nikad ni čuli. Međutim, njezine ideje i njezin marksizam nije daleko od Jugoslavije. Ima i u nas autora koji dopuštaju samo jedan sustav, samo jednu ideologiju, pri čemu je religija neprijateljska ideologija. Za ilustraciju navest ću jedan primjer.

Početkom prosinca 1984. g. održano je savjetovanje »Komunisti i religija« u Političkoj školi SKJ »Josip Broz Tito« u Kumrovcu. Sudionik koji radi na pitanjima religije i djelovanja vjerskih zajednica u Saveznoj konferenciji SSRNJ izjavio je između ostaloga:

»Hteo sam da postavim jedno pitanje mojoj kolegici, drugarici Štefeci Bahtijarević i počinjem tim pitanjem, koje glasi: Ako je radnička klasa za sto četrdeset i jednu godinu, od Marxovih *Teza o Feuerbachu*, svoju svest zasnivala na marksističkom postulatima da je vera odnosno religija zabluda i da je to reakcionarna ideološka svest, a da su u nekim političkim kriznim trenucima radi uzdizanja i jačanja svesti radničke klase upotrebljavane i takve maksime ili krilatice kao što je 'religija opijum naroda', a koju je i Lenjin upotrebljavao u datom trenutku, kako se to dogodilo da posle tolikih godina izlazi da religija više nije zabluda, da je ona napredna, humanistička i da je to svest koja se bori za progresivne ciljeve« (Časopis Političke škole SKJ »Josip Broz Tito«, Kumrovec »Kumrovečki zapisi«, br. 2/1984, str. 70—71).

Reagiralo se odmah na takvo mišljenje. Ali to je dokaz da takva mišljenja u nas postoje. I nisu usamljena. Rečeno je i na savjetovanju da se na nivou prosječne partijske svijesti ateizam vrlo često razumije kao antiteizam, a marksistički pogled na svijet reducira na ateističko poimanje svijeta.

Ne smiju vjera i nevjera postati »Dvije ideologije i to suprotne« (kako se čulo na savjetovanju), linija razgraničenja, dviju nepomirljivih fronta. I te suprotne ideologije imaju nešto zajedničko: Čovjeka i njegovo samoostvarenje. To treba biti kvintesenca svakoga sustava u teoriji i praksi, u vidu gospodarskog, političkog i svakog drugog društvenog života. Prema izjavama jugoslavenskih marksista u *Juornal of Ecumenical Studies*« to je moguće. I kršćanima je čovjek najveća vrijednost na zemlji. Nema vjernosti prema Bogu bez vjernosti prema čovjeku.

SAMOSTAN MALE BRAĆE U DUBROVNIKU

Josip Ante Soldo

U izdanju franjevačkog samostana u Dubrovniku i Kršćanske Sadašnjosti prošle je godine, u povodu 750. obljetnice Samostana, izašao povijesni zbornik o ovom našem uglednom žarištu duha, vjere i kulture. Nije bilo lako pružiti jedinstvenu sliku o dugostoljetnom djelovanju samostana Male braće koji je već 750 godina prisutan u hrvatskoj Ateni. Opće je poznata činjenica da

su Mala braća svojim prisustvom i radom, postala jedna od sastavnica suncem obasjanog grada, njegova samostalnoga političkog života, ispunjala ga vjerskim sadržajem i ujedno sudjelovala u stvaranju njegove kulture. Oni su to bili ne samo za trajanja Republike nego i u vrijeme nastajanja novih društvenih snaga sve do danas kad se samostan širokogrudno otvara radoznanom suvremenom lutaocu, željnu da u starim vrijednostima nađe smisao ne samo nekadašnjeg života, tragove stare slave, nego i da duhovnim sadržajima ispuni svoj prezasićeni potrošački duh.

Dobro je što su u ovom zborniku raznovrsnom djelovanju Male braće posvetili pažnju brojni stručnjaci različitih znanstvenih smjerova, iako se zbog toga materijali ponegdje ponavljaju, a vrijednost članaka i metoda pristupa podosta razlikuju. Ipak nakon pročitanih 849 stranica teksta sa slikama (ne baš najboljim), čitalac dobiva iscrpan uvid u rad Male braće bez kojeg bi Dubrovnik, a i šira naša domovina, bio siromašniji. Na kraju je dodan tabelarni prikaz provincijala koji su pripadali tom starom samostanu, a kao posebna knjižica jest kazalo osobnih imena koje je napravio *fra G. Štokalo*, što je za ovakvu knjigu bilo nužno.

U uvodnom članku *J. Lučić* (7—28) iznio je kulturno i političko stanje Dubrovnika u vrijeme kad se, desetak godina poslije dominikanaca, u spisima (1235) spominju i franjevci, da bi postali »sastavni dio dubrovačke povijesti, gradskog, crkveno-vjerskog, duhovnog, karitativnog i znanstveno-kulturnog života«. *Fra A. J. Matanić* (29—36) zapazio je važnost prisustva franjevaca na dubrovačkom prostoru. Ono im je omogućilo prodor prema Bosni, Albaniji i Bliskom Istoku. Stvaranjem posebne vikarije opservanata (1468), franjevci su se još više privezali uz Republiku a za tim je težila država i crkvena politika dubrovačkih gospodara, koju su još prije uočili K. Vojnović i V. Foretić. Pisac je ukratko iznio mnogovrsnu djelatnost franjevaca, suživljenost sa živim gradom tako da se, prema njemu, stvorio »dubrovački tip« malobraćanina. *Matanić* je objavio izvještaj Sormanijeve vizitacije (829—836) i regesta papinskih bula franjevcima u Dubrovniku (837—841). Zanimljiv je članak *A. Marinovića* (37—71) tim više što je to prvi veći rad o uplićanju srednjovjekovnoga zakonodavstva u život prosjačkih redova. Osvijetlio je zahtjeve državne vlasti, slično kao u Mlecima, u spregu samostana, oko čuvanja posjeda, njegova upravljanja, ali i zabranu njegova širenja, prava azila — što je posebno obradio *I. Mitić* (405—411) — pomaganje karitativnog djelovanja tako da je prožimanje bilo obostrano, ali uvijek pod budnim okom državnih službenika. Trebalo bi možda promotriti utjecanje ideja prosjačkih redova na legislativu starog Dubrovnika, kao i uopće gradskih statuta. Suradnja s državom dovodila je i do povjerenja tako da su pojedini državni poslovi povjeravani članovima franjevačke dubrovačke zajednice, što je iznio ponajbolji poznavalac dubrovačke prošlosti *V. Foretić* (367—374).

Pravna i imovinska sigurnost omogućila je širenje samostanskih zgrada uz zapadne zidine grada, ispod Minčete kao neutralnoga zaštitnog područja. To su širenje, pod utjecajima mijena stilova, obradili naši najbolji stručnjaci. *C. Fisković* u dva članka (413—438. i 439—464) opisao je romaničko-gotički sloj i gotičko-renesansni. O tome je i prije pisao, a sad je svoja zapažanja zaokružio tako da se njegovu izlaganju, moguće, može dodati tek koji nevažni podatak. Isti pristup ima i *F. Fisković* (465—495) u opisu srednjovjekovnog kiparstva prisutna u tim zdanjima. O nekim slikama i oltarima iz kasnijeg razdoblja napisao je članak *K. Prijatelj* (497—516). *Fra A. Badurina* (517—562) opisao je iluminirane rukopise, *I. Lendić* (563—570) riznicu a *J. Ivoš* (571—585) tekstilnu zbirku crkvene robe. Svi ti radovi, u čiju vrijednost ne treba sumnjati, pokazuju ne samo brigu redovnika oko uljepšavanja prostora nego i privrženost naroda koji je omogućavao skromnim redovnicima da ostvare kamenu arabesku glavnog klaustura, kod nas jedinstvena romaničnog primjera, da ukrase crkvu oltarima i slikama starih majstora pa preko *Medovića* do *Dulčića* i *Starčevića*, da stvore jedinstveni prostor sakristije, skladnu renesansnu kapitularnu dvoranu (danas Zbirku) te velebno blagovalište. Usprkos onomu što je propalo prilikom katastrofalnog potresa (1667) ili što je vrijeme rasulo, ostalo je mnogo, zahvaljujući skrbi redovnika i u novije vrijeme pomoći konzervatorske službe, o čemu izlažu *S. Seferović* i *I. Peko* (823—827).

U tom vanjskom okviru odvijao se nutarnji rad franjevacu, što je iznio fra J. V. Velnić (85—94. i 95—184), nadodavši izvore i bibliografiju samostana. Opisao je pokušaje sjedinjenja ali i rastavljanja franjevačkih zajednica na našem području koji su se odvijali pod raznim vanjskim i nutarnjim utjecajima do konačnog uređenja posebne Dubrovačke franjevačke provincije sa sjedištem u Dubrovniku (1484). Bez obzira na nesuglasice, od kojih je najdublji spor bio oko ubijenog fra Jeronima Jejupaka (1602), Republika se dobro odnosila prema dubrovačkoj zajednici i samom Redu. Velnić je opisao sudbinu samostana nakon pada Republike i za francuske uprave sve do danas. Osvrnuo se ukratko na vjersko djelovanje malobraćana u crkvi, ali i u gradu, u bolnicama, pa i misijama, što su drugi opširnije opisali. Duhovna snaga vidi se iz činjenice da je iz tog samostana bilo osam općih definitora, jedan prokurator i jedan vrhovni starješina Franjevačkog reda, mnogi apostolski poslanici, devet dubrovačkih nadbiskupa, što je prikazao A. Dračevac (73—83), a prema don I. Đamiću (219—222) dvadeset i sedam biskupa. Bilo je mnogo propovjednika i to koji su narodu govorili hrvatskim jezikom, nastavnika na sveučilištima, od kojih je fra Marin Bondenali predavao na Sorboni, dok je na lateranskom koncilu sudjelovao fra Juraj Dobretić a na tridentskom fra Bonifacije Dubrovčanin (Drakolica). Ne samo učenost nego još više širokogrudnost, osobito u vrijeme haranja gladi i bolesti, skromnost i dostojanstvenost, rekli bismo tiha gosparska, čedna nametljivost, bila je oznaka »dubrovačkog tipa« malobraćanina.

Fra M. Brlek i fra M. Šikić (185—197) prikazali su bogoslovni studij, njegove uspone, tako da je godine 1664. postao opći (danas sveučilište), ali i njegovo slabljenje i obnove. Uz praćenje sudbine te više škole prikazani su ukratko nastavnici do najnovijih vremena, kao U. Talija, T. Velnić ili P. Vlašić. Kao neki dodatak, inače dobar prilog, jest rad fra F. E. Hoška (199—217) o nastavnoj osnovi studiranja filozofije i bogoslovije u školama hrvatskih franjevacu. Fra V. P. Malaj (223—255) iscrpno je prikazao djelovanje dubrovačkih franjevacu među albanskim katolicima. Dobrim poznavanjem izvora i literature iznio je obilje podataka, imena franjevacu, njihova rada i brige oko misionarenja. Članak prelazi granice »arhivskih pabrak« i pruža dobar mozaik djelovanja prilagodivih Franjinih sinova kako u goparskom Dubrovniku ali i među jednostavnim narodom u brdovitim selima Crne Gore i dijelovima Albanije. Misionarsko djelovanje u Svetoj zemlji prikazao je fra P. M. Pejić (257—270) nabrojivši pojedine misionare. Posebno se zaustavio na fra Jeronimu Goluboviću, povjesničaru franjevačkog djelovanja u Palestini i pokretaču revije *Archivium Franciscanum historicum*.

Slično je, nizanjem činjenica i glazbenika, fra I. S. Peran (271—291) iznio obrise glazbena rada u samostanu i crkvi. Iz spomenutih imena i skladbi, opisa gradnje orgulja, čuvanja glazbenog arhiva itd. vidi se gajenje glazbene kulture sve do danas kad djeluje crkveni zbor a sama crkva služi za izvođenje umjetničkih vrhunskih djela za Dubrovačkih ljetnih igara. Još veći uvid u pohranjeno glazbeno blago dala je V. Katalinić (623—664) opisom muzičkog arhiva s Badije (Korčula), koji se čuva u samostanu, i samostanskog arhiva S. Tuksar (665—773). Ti popisi pružaju opću sliku zanimanja franjevacu kako za crkvenu tako i za svjetovnu glazbu. Najvažnija su sačuvana djela naših skladatelja kao Sokorčevića, Bajamontija, Kuzmića, Jarnovića, Jeličića, Sokola, Orlića i drugih. Fondovi su nastali darovnicama pojedinih obitelji i ostavštinama franjevacu. Slično je nastala i knjižnica o kojoj piše njen ponajbolji poznavalac, danas preminuli fra M. Brlek (587—614). On iznosi sudbinu knjižnice koja je u potresu mnogo izgubila, osobito kodekse koralnih napjeva koji su po svjedočanstvima očevidaca bili ponajljepši u Redu. Knjižnica je otvorena stručnjacima i time franjevci nastavljaju »isplaćivati dug prema Dubrovniku i hrvatskom narodu«. Te je tvrdnje još bolje potvrdila N. Beritić (615—621), jer su kritički objavljena djela starih pisaca Hrvatske iz Dubrovnika velikim dijelom objavljena zahvaljujući čuvanju i skrbi ali i širokogrudnosti franjevacu. O rukopisima iz prirodnih znanosti i prirodne filozofije piše Ž. Dadić (321—366) pokazavši kako su dubrovački franjevci pratili razvoj znanosti do najnovijih vremena. Đ. Sukno (795—820) objavio je epigrafske spomenike koji su ostali u mijeni vremena do

novijih u počast jednom od najvećih hrvatskih pjesnika Gjivu Franu Gunduliću ili obitelji znanstvenika Ruđera Boškovića.

Posebno važan pregled doprinosa književnosti prikazao je *M. Pantić* (293—320). On prati udio franjevaca od prvih nesigurnih podataka do XIX. stoljeća. Pantić je znalacki pristupio tom nimalo lakom prikazu obuhvaćajući književne pokušaje, leksikografska djela, propovjedi, bogoslovne i filozofske traktate napisane u Dubrovniku i za Dubrovčane ili vani. Time je, zapravo, proširio svoj naslov i dao sliku doprinosa franjevaca ne samo dubrovačkoj kulturi nego uopće hrvatskoj. Slika kulturnog djelovanja zaokružuje se člankom *fra J. V. Velnića* (775—793) opisom ustanovljenja i rada poznate Ljeekarne Male braće.

Da li se krug time zatvara? Nikako, jer samostan Male braće čuva još vrijedna, neproučena djela ne samo za kulturnu povijest Dubrovnika nego i šire domovine Hrvatske. Sigurno, članci u ovoj knjizi imaju nedostataka o kojima se može raspravljati u pojedinačnim osvrtima, ali sveukupni pogled pokazuje bitne smjernice kretanja, bujnost i bogatstvo djelovanja, što govori o zdravoj srćki redovničkog života u zajednici koja se obično zove jedinim imenom Mala braća.

HRVATSKA GLAZBENA BAŠTINA

Za križen. Tonski zaps crkvenih pučkih napjeva za korizmu i Sveti tjedan na otoku Hvaru, Zagreb, 1986.

Petar Zdravko Blajić

Novo vrijeme puno čestih i brzih promjena na mnogim područjima ljudskog življenja i djelovanja prekraja ili potpuno briše ono što je dugotrajnim procesom nastajalo. Tako je to i na području crkvene pučke glazbene baštine — i naše. I tko zna koliko je ta baština, ta tradicija jaka da se odupre, da preživi i nadživi ovo vrijeme. Čini se da će, ne doživjevši bitne promjene, malo ostati od onoga za što smo do jučer mislili da je toliko naše i povezano s nama, da je jedino i uništivo s nama. Ono što će ostati, i možda funkcionalno nastaviti živjeti, djelovat će nam kao nešto egzotično, kao relikv koji ćemo, možda, kao dragi ali jedva sačuvani detalj bogate prošlosti pokazivati. I sva sreća ako smo do sada uspjeli nešto, ili možda mnogo toga, sačuvati pohranjeno u knjigama, pjesmaricama, magnetofonskim ili video-trakama i vrpcama za neka buduća pokoljenja — koja, tko zna, hoće li uopće pokazati kakvo zanimanje za sve to.

Bogata baština i tradicija koja tako brzo tone u zaborav te nepovratno nestaje ima i svojih istinskih i aktivnih poklonika; na žalost, malo ih ima. Kod tih rijetkih istinskih poklonika naše crkvene pučke glazbene baštine vrlo je razvijen »zov daljine« (tkogod će možda reći »zov divljine«). Jedan takav s razvijenim čulom za »zov davnine«, osobito na području naše crkvene glazbene pučke baštine, posebno u priobalnom južnohrvatskom području, jest Ljubo Stipišić. Kad bi mogao, on bi sve radosti i žalosti, svu vjeru i praznovjeru našeg čovjeka izraženu u drvetu i kamenu, u pjesmi i riječi, u plaču i smijehu, u gesti i grimasi prenio preko ovog klimavog našeg vremena u nova vremena kad će se naš čovjek možda htjeti vratiti i početi vraćati svojim iskonima ili se za njih barem (znanstveno) zanimati. Osamljen i sam, ili gotovo sam, Stipišić radi i uradio je više nego čitave institucije. Ljubavlju koja i nesavladive zapreke savladava upušta se u avanture i pothvate (prepušten sebi bez efikasne podrške i pomoći pa i onih koji bi to trebali *ex professo* ili s kojeg drugog naslova podržati i pomoći...). Po-